

De verzameling Lieftinck in het Rijksprentenkabinet

door J. Q. VAN REGTEREN ALTENA

Van den beginne van zijn bestaan af, nu iets meer dan honderd vijftig jaar geleden, heeft het Rijksprentenkabinet zich niet beperkt tot het aanleggen van een verzameling Nederlandse prentkunst, maar de Europese kunst, inzonderheid die van West-Europa, met inbegrip van Italië, tot zijn gebied gerekend. Bij toeval bevonden er zich ook enige portefeuilles met middelmatige Japanse prenten en een aantal prentenboeken, waar in de afgelopen jaren door incidentele aankopen ook exemplaren van beter allooi aan zijn toegevoegd, maar dit ensemble kon toch onmogelijk aanspraak maken op de titel ener verzameling en bezat voornamelijk nut bij het vergelijken van technieken.

Toen de heer F. Lieftinck te Haren te kennen gaf, dat hij gaarne een vorm zou vinden, waardoor zijn collectie Japanse prenten als geheel bij elkaar zou blijven en dit ten slotte in 1956 door aankoop van de gehele verzameling is verwezenlijkt, werd dan ook als het ware een nieuwe afdeling toegevoegd aan de bemoeienis van het kabinet. Het was verheugend, dat op deze wijze een der laatste representatieve overzichten van de ontwikkeling der prenten in Japan, nog in particuliere hand bijeen, voor Nederland behouden bleef. Het Museum van Aziatische kunst, thans in hetzelfde gebouw ondergebracht als het Prentenkabinet, heeft zich nooit toegelegd op deze tak van kunst, begrijpelijkerwijze, toen het er om ging specimina van de oudere klassieke Chinese en Japanse schilderkunst te verwerven. De prentkunst is daarvan oorspronkelijk vooral een populariserende reproducente geweest en bleef in haar schaduw staan toen ze op den duur tot een autonoom bedrijf uitgroeide. Dat bedrijf geraakte echter in Japan in de XVIIIe eeuw tot hoge bloei dank zij – enerzijds – de virtueuze penseelschilders, die er als ontwerpers in werden betrokken en – anderzijds – de fabuleuze precisie bij het uitvoeren door de houtsnijders van de blokken, waarvan voor het aanbrengen der kleuren weldra een aanzienlijk aantal op elkaar registeren moest. De Japanse prentkunst is daardoor een boeiend gebied geworden en, om kort te gaan, onze grote aanwinst vult thans ook het Aziatisch Museum aan – terwijl de conservator het Prentenkabinet heeft bijgestaan en zal willen bijstaan bij de beschrijving.

Dat de aankoop tot stand heeft kunnen komen is in de eerste plaats te danken aan de steun van de Vereniging 'Rembrandt', welke een belangrijk bedrag à fonds perdu schonk en een lening verstrekke, die uit de eigen middelen van het kabinet zal worden afgelost. De heer J. P. Kruseman, secretaris van 'Rembrandt' komt in het bijzonder dank toe voor de moeite, die hij zich hierbij getroost heeft. Ook vanwege het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen mochten wij een aanzienlijke bijdrage in dank aanvaarden.

Wat het tegenwoordig wil zeggen een verzameling te verwerven van 237 Japanse houtsneden, waarin de belangrijke meesters vertegenwoordigd zijn met het beste wat zij hebben voortgebracht, blijkt onmiddellijk wanneer men ziet welke sommen voor de zeldzaam geworden goede drukken van triptieken, zoals die van Hiroshige of van de meester-prenten van Utamaro en Hokusai besteed worden, of wanneer men er-

Afb. 1. Torii Kiyonobu, *De dichteres Murasaki Shikibu*

Rp-P-1956-573

Afb. 2. Torii Kiyonaga, Vrouw lopend in de zomer-
wind onder een bloeiende wisteria RP-P-1956-687

Afb. 3. Suzuki Harunobu,
Marionetten-vertoonster RP-P-1956-697
5

Afb. 4. Kitagawa Utamaro, Brieflezende jonge vrouw, ca. 1791

vaart, dat het ternauwernood meer mogelijk is exemplaren te vinden van de acteursportretten van Sharaku of van de oudere prenten der baanbrekers. De exemplaren der verzameling Lieftinck zijn stuk voor stuk uitgezocht op hun druk, op de harmonie hunner kleuren en op hun toestand. Wie er mee kennis maakt zal telkens weer onder de indruk komen van de weloverdachte keuze en van de zelfbeheersing, welke de verzamelaar aan de dag heeft gelegd blijkens de afwezigheid van middelmatige prenten. Dat de verzameling een overzicht zou geven van de gehele ontwikkeling van de Japanse prentkunst is slechts juist in zoverre men deze bij Hishikawa Monorobu (gest. 1694) laat beginnen. Afgezien van een enkele oudere uitzondering opent Monorobu weliswaar de rij der niet meer anoniemen en hij is het ook, die het opneemt voor het Ukiyo-e, het profane, eigenlijk 'uitgaans' of 'amusements'-genre, dat zulk een fortuinlijke toekomst tegemoet ging. Maar eigenlijk ging hieraan een eeuwenoude ontwikkeling in China zowel als in Japan vooraf. Boek- en prentdruk zijn, voor zover op het ogenblik bekend is, in Oost-Azië, en waarschijnlijk in China, uitgevonden. Tussen 764 en 770 werd in Japan reeds een serie gebeden gedrukt, die de Keizerin Shôtoku liet uitdelen aan de heiligdommen van haar land. Onder de in Tun-Huang gevonden drukwerken bevindt zich een Chin Kang Ching (Diamanten sûtra) uit het jaar 868 van onze jaartelling. Dit is het oudste gedateerde gedrukte Chinese document, dat men op het ogenblik kent. Het oudste bewaarde houtblokje met een voorstelling van de Bouddha wordt in de VIIIe eeuw gedateerd. Bepaalde eigenschappen of onderwerpen van de latere prentkunst worden in de oudere teruggevonden. Zo bewaart de Shitennô-ji tempel te Ôsaka een serie verlichte sûtra's van de heilige Lotos, welke in de XIIe eeuw gedrukt zijn met genreachtige voorstellingen, die veel en veel later in de Ukiyo-e terugkeren. De latere waaierprenten (Kunimasa, Kiosai, Hiroshige) brengen hun vorm in gedachte. Het verhaal van de priester-hervormer Nichiren is vooral bekend door de smetteloos-geraffineerde verbeeldingen, die Kuniyoshi ervan heeft opgeroepen, speciaal in het sneeuwlandschap, waarin Nichiren tijdens zijn verbanning wordt afgebeeld.¹ Reeds in 1632 was een gedrukt boek uitgekomen met afbeeldingen van dezelfde geschiedenis, echter in zwart en wit. Ditmaal ontleende Kuniyoshi aan de oudere geschilderde of gedrukte traditie. Maar zijn schepping dankt toch eerder haar kracht

¹) De verzameling Lieftinck bevat het exemplaar van de voormalige collectie Harris van deze prent.

aan de geheel nieuwe opvatting van het landschap, dat, haast als een zelfstandig genre, voornamelijk in de eerste helft van de XIXe eeuw in de prentkunst zijn overwegende plaats zou innemen.

Het met de hand inkleuren van de in zwart en wit gedrukte prenten moet ook een zeer oude gewoonte zijn geweest en zelfs het drukken in kleur van verschillende blokken is reeds lang voor de XVIIIe eeuw in China bekend geweest. Weliswaar wordt door zulke feiten de voorstelling als zouden de ukiyo-e artiesten ook in alle technische opzichten uitvinders zijn geweest gerelativeerd, maar de kwaliteit van hun prestaties wordt tegenwoordig des te beter onderscheiden.

Op de ook als schilder bekende Kaigetsudô na, zijn de meesters der eerste generatie die kort voor of na het jaar 1700 aan het werk is, in de collectie Lieftinck goed vertegenwoordigd. Moronobu, hier met drie ongekleurde prenten, waaronder de voorstelling van een picnic met muziek, kan

men weer anders leren kennen in het Museum voor Volkenkunde te Leiden, dat een compleet boek met afbeeldingen ener collectie schilderijen, een soort catalogus in effigibus bezit. Van Kiyonobu (1664-1729) zijn enige voortreffelijke gekleurde grote obans aanwezig, waarvan wij het portret van de schrijfster van de roman 'Genji Monogatari' (Murasaki Shikibu) noemen, dat het prachtigste matte vermiljoen doet uitkomen op een zandkleurige ondergrond (afb. 1). Okumura Masanobu (1686-1764) presenteert zich al even gelukkig met een kakemono: een Komusô, ten voeten uit, met een zwaard, priesterkleed (kesa) en mandenhoed, in een allersubtielste harmonie van rood, mosterdgeel en licht bruine tinten met het penseel gekleurd. Men zal zich herinneren, dat het heet, dat Masanobu de eerste was die van twee blokken afdruckte (\pm 1743), terwijl Suzuki Harunobu (\dagger 1770) sinds 1764 reeds meerdere kleuren toepaste (afb. 2). De collectie Lieftinck geeft ampele gelegenheid de laatste hierin te bewonderen; een groot aantal van zijn liefelijke voorstellingen van een of meer jonge vrouwen bij haar dagelijkse bezigheden, dikwijls in licht steenrood of rose en groen en andere neven-kleuren uitgevoerd, getuigen van Harunobu's dichterlijke aard, die evenzeer spreekt uit de titels die associaties met de tuin en de bloemen oproepen. De meeste van deze bladen zijn afkomstig uit de voormalige verzameling Harris.

Terwijl Harunobu zijn onderwerpen vindt in het leven van de bewoonsters van de Yoshiwara, waarvan het decorum het uitgangspunt is van de aesthetische verfijning van het genre - misschien deed zich een wisselwerking voor, althans wat de mode

Afb. 5. *Ippitsusai Bunchô* (toegeschreven), *Vaas met bloemen*
(vroeger Coll. Vever) RP-P-1956-695

Afb. 6. Katsushika Hokusai, *De grote golf aan de kust van Kanagawa*, ca. 1825

RP-P-1956-733

betreft – zullen de Torii zich toeleggen op beroemde acteurs en deze in bepaalde rollen van het populaire kabuki-theater vereeuwigen. Dit genre begint bij Torii Kiyonobu, dezelfde die de dichteres uitbeeldde, en het zal in het bijzonder door Katsakawa Shunshô (1726–1792) verder gebracht worden, wanneer inmiddels het drukken met meerdere kleuren in zwang is gekomen. Hij maakt het zijn houtsnijders bij het volgen van zijn dunne lijnen, welke iedere oneffenheid registreren niet gemakkelijker en de tragische maskermond of de grimas op het gegroefd gezicht van een toneelspeler is het levendig tegenbeeld van het gave, hoogstens preutse of kieskeurige poppengezichtje der bevallige geisha's. Blijkbaar portretteert hij zijn acteurs tijdens de spanning ener creatie, en dikwijls zonder ze te flatteren. Zijn, reeds in 1775 overleden, tijdelijke medewerker Ippitsusai Bunchô, die de acteurs dikwijls in vrouwenrollen laat optreden, mengt in zijn lijnenspel een zekere gratie en intrigeert door de vreemde expressies. Aan hem, die eveneens gedichten schreef, werd reeds in de verzameling *Vever*, waaruit het afkomstig is, het stilleven van een bloemenvaas op een tafeltje toegeschreven (afb. 5). Dit is weer een thema dat men in de schilderkunst kan tegenkomen, en indien men bedenkt welke nuances en overgangen het penseel wist op te roepen, kan men zich voorstellen hoezeer het streven gericht was op het kunstig temperen van de zo snel te opdringerige gedrukte kleuren.

Tegen het einde van de XVIIIe eeuw treedt een voorkeur aan den dag voor lange vrouwengestalten; uitermate veel werk wordt gemaakt van de draperie, zij het dat de toneelspeler zijn embleem op het kleeft geborduurd voert, zij het dat de patronen der kimono's elkaar in verschillende kleur en richting raken en oversnijden. Ook de hoge kapsels, waarvan de mode snel varieert, vindt men in Utamaro's tijd. Het bijna

levensgrote portret 'en buste' vindt ingang, door Tōshūsai Sharaku in zijn acteursportretten van 1794 en 1795 en door Kitagawa Utamaro (1753-1806) in zijn om haar schoonheid beroemde vrouwen. Zowel van het ene als het andere genre treft men de beste stalen aan in de verzameling Lieftinck (afb. 4). Opmerkelijk is, dat het merendeel dezer prenten uitkwam in series. Ook indien ze niet gebonden werden, raakte het oude verband met het boek eigenlijk niet verloren.

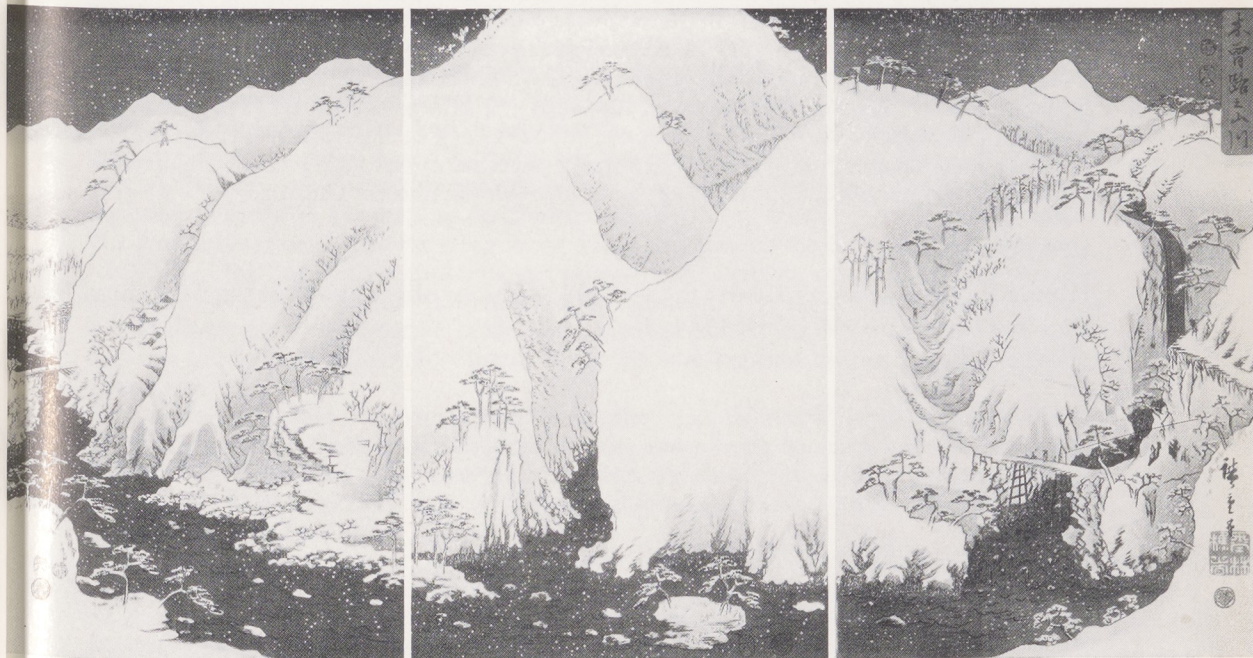
Een definitieve verandering betekende het optreden van Hiroshige en van Hokusai. Utamaro had in zijn studies van insecten, schelpen of vogels zich wel gebogen over de wonderen der natuur en hij werd als een schilder van het leven gehuldigd, maar zijn houding blijft toch die van de fijnproever. Met Ichiryūsai Hiroshige (1797-1858) treedt de voorstelling van het Japanse landleven naar buiten; iedere Japanner zal er zijn eigen grond in herkennen. In twee series – waaruit bladen aanwezig zijn – reist Hiroshige de weg af van Edo naar Kyōto, dwars door zijn land met een onvermoeibaar opnemingsvermogen en penseel. In triptieken geeft hij imposante vergezichten weer over een uitgestrekt landschap, zoals de klassieke Japanse schilderkunst dat gedaan had. De triptiek met de besneeuwde bergen achter de Kiso-weg is wel de meest indrukwekkende van dit soort (afb. 7). De serie draagt de naam: 'Sneeuw, maan en bloemen'.

De een generatie oudere Katsushika Hokusai (1760-1849) heeft zich een ingewikkelde penseel-techniek eigen gemaakt door de adaptatie van vele Chinese handgrepen. Zelfs zijn schetsboeken hebben de houtsnijders met onuitputtelijk geduld nagevolgd. Een hogere vorm was het tot een helder eindpatroon vereenvoudigen van een golf (afb. 6) of de berg Fuji.

Wie in deze onovertroffen exemplaren van XIXe eeuwse prentkunst rondziet moge zich ook nog eens de moeite geven om te kijken naar de oudere prenten. Hij zal zich

Afb. 7. Ichiryūsai Hiroshige, *De Kiso-rivier in de winter*, 1857

RP P-1956-801

dan kunnen vergewissen, dat deze kunst nooit het contact met het leven verloren heeft, maar dat, ook onder Westerse invloed, een tendens ging meespreken om te karakteriseren tegenover het idealiserend vertellen van vroeger. Omdat de aesthetische factor de Oosterse kunstenaar zo in het bloed zat, en hem al van nature met geluk deed styleren, verloren zelfs die latere producten nauwelijks niveau. De verzameling Lieftinck laat toe het te verifiëren of te bespiegelen.

Kunstenaars vertegenwoordigd in de verzameling Lieftinck in chronologische volgorde, en het aantal hunner prenten:

PRIMITIEVEN:

Moronobu (1618-1694) 3; Kiyonobu (1664-1729) 3; Okumura Masanobu (1686-1764) 2; Kiyomasa (1694-1763 (?)) 1; Shigenaga (1696-1756) 1; Kiyohiro (1708-1766) 1; Toyonobu (1711-1785) 4; Toshinobu (1725-1749) 3; Kiyomitsu (1735-1785) 1; Shigenobu (1711-1785) 1.

KLASSIEKE MEESTERS:

Harunobu (1725-1770) 26; Masunobu (werkzaam ca. 1740) 2; Bunchô (1725-1794) 10; Shunshô (1726-1794) 14; Shigemasa (1739-1820) 1; Koryûsai (werkzaam 1765-1789) 15; Shunkô (1743-1812) 1; Kiyonaga (1752-1820) 19; Utamaro (1753-1806) 14; Chôki (1756-1807) 1; Eishi (1756-1829) 2; Shunman (1757-1819) 2; Hokusai (1760-1849) 7; Shunchô (werkzaam 1780-1795) 7; Kitao Masanobu (1761-1816) 3; Shuchô (werkzaam ca. 1790) 1; Shunei (1762-1815) 2; Toyohiro (1763-1828) 1; Sharaku (werkzaam 1794/95) 11; Kunimasa (werkzaam ca. 1795) 12; Eishô (werkzaam 1795) 2; Toyokuni (1768-1825) 4; Sekijô (werkzaam ca. 1800) 1.

LATERE MEESTERS:

Kunisada (1786-1864) 2; Eisen (1790-1848) 1; Kuniyoshi (1796-1861) 6; Hiroshige (1797-1858) 47; Kyôsai (1831-1889) 3.